




Микола Вербовий (Mykola Verbovyi)  <https://orcid.org/0000-0003-0366-4921>
м. Кривий Пір, 50000, Україна, e-mail: mverbovyj@ukr.net

ДО ІСТОРИЇ „ШЕВЧЕНКОВОГО” СЛОВА ПЕРЕБЕНДЯ ‘ВЕРЕДУН’

O POCHODZENIU „SZEWCZENKOWSKIEGO” SŁOWA *ПЕРЕБЕНДЯ*
‘KAPRYŚNIK’

ON THE ORIGIN OF THE „SHEVCHENKO’S” WORD
ПЕРЕБЕНДЯ – MEANING ‘CAPRICIOUS’

Ключові слова: *пребенда*, українські деривати *пребенджувати*, *пребендювати*, *пребендя*, *вибендювати*, діалектизми *терені*, *теревені*, *мандрони*, Тарас Шевченко

Słowa kluczowe: *prebenda*, derywaty ukraińskie *пребенджувати*, *пребендювати*, *пребендя*, *вибендювати*, dialektyzmy ukraińskie *терені*, *теревені*, *мандрони*, Taras Szewczenko

Keywords: *prebenda*, the Ukrainian derivatives *пребенджувати*, *пребендювати*, *пребендя*, *вибендювати*, the Ukrainian dialectisms *терені*, *теревені*, *мандрони*, Taras Shevchenko

Анотація

Стаття висвітлює походження іменника *пребендя* ‘вередун’, що в українській літературній мові має конотацію Шевченкового слова. Аналіз матеріалу дозволив автору зробити висновок, що польський латинізм *prebenda* потрапив до розмовної української мови наприкінці XVII або на початку XVIII ст., а пізніші деривати від цього слова можна згрупувати як західноукраїнські та східноукраїнські. Загальною особливістю західноукраїнських слів є похідний характер галицького *пребенджувати* ‘робити на злість’ та подільського *пребендювати* ‘жартувати; базікати; вередувати’ дієслів, утворених від іменникових форм *пребенда* ‘жарт, базікання’ / *на пребенді* ‘на балачки’, західноволинське слово *вибандювати* ‘вередувати’ – гіперична форма подільського дієслова. У східноукраїнських говірках подільське дієслово *пребендювати* ‘вередувати’ було сприйняте як місцеве, оскільки форма не має чергування зубного приголосного в дієслівній основі. Тут дієслово стало твірною основою для власне східноукраїнського віддієслівного іменника на позначення особи *пребендя* ‘вередун’, засвідченого зокрема і поетичним текстом Тараса Шевченка.

Streszczenie

W artykule zwrócono uwagę na pochodzenie rzeczownika *пребендя* ‘kapryśnik’, który w ukraińskim języku literackim ma status wyrazu „Szewczenkowskiego”, tzn. ściśle powiązanego z poezją Tarasa Szewczenki. Analiza materiału pozwoliła autorowi stwierdzić, że polski latynizm *prebenda* pojawił się w mówionym języku ukraińskim pod koniec XVII lub na początku XVIII wieku,

a późniejsze derywaty utworzone od tego rzeczownika można zakwalifikować jako zachodnioukraińskie i wschodnioukraińskie. Ogólną cechę wyrazów zachodnioukraińskich wyznacza wtórny charakter galicyjskiego *перебенджувати* ‘zrobić to na złość’ i podolskiego *перебендювати* ‘żartować; rozmawiać; być kapryśnym’. Są to czasowniki wywodzące się od form rzeczownikowych *перебенда* ‘żart; rozmowa’ / *на перебенді* ‘do rozmów’, zachodniowołyński czasownik *вибандювати* ‘być kapryśnym’ jest hiperpoprawną formą wobec czasownika podolskiego. W gwarach wschodnioukraińskich czasownik podolski *перебендювати* ‘być kapryśnym’ był postrzegany jako lokalny, ponieważ forma nie zawiera wymiany spółgłoski zębowej w rdzeniu czasownika. Tutaj czasownik stał się podstawą dla dewerbalnego rzeczownika oznaczającego osobę – *перебендя* ‘kapryśnik’, poświadczonego w poetyckim tekście Tarasa Szewczenki.

Abstract

The article highlights the origin of the noun *перебендя* ‘capricious’, which in the Ukrainian literary language has the connotation of Shevchenko’s word. An analysis of the material allowed the author to conclude that the Polish Latinism *prebenda* entered the spoken Ukrainian language in the late 17th and early 18th centuries and subsequent derivatives can be grouped as Western Ukrainian and Eastern Ukrainian. A common feature of the Western Ukrainian words is determined by the derivative character of the Galician *перебенджувати* ‘do it out of spite’ and Podolian *перебендювати* ‘to joke; to talk; to be capricious’ verbs derived from the noun forms *перебенда* ‘a joke; a conversation’ / *на перебенді* ‘for conversations’, the West Volyn verb *вибандювати* ‘to be capricious’ is a hyperic form of the Podillia verb. In the Eastern Ukrainian subdialects, the Podillia verb *перебендювати* ‘to be capricious’ was perceived as local, because the form does not have the alternation of the dental consonant in the stem of the verb. Here, the verb became the creative basis for the actually Eastern Ukrainian verb noun to denote a being *перебендя* ‘capricious’, which that reflects the poetic text of Taras Shevchenko.

У поезії *Перебендя* (1839 р.) Тарас Шевченко використав загальну назву *перебѣндя* ‘вередун’ як власне ім’я, відтоді іменник у літературній мові має виразну конотацію Шевченкового слова і виступає синонімом до назви *кобзар* [СУМ-11, т. 6, с. 122; СУМ-20, с. 255]. Вплив тексту Тараса Шевченка позначений, без найменшого сумніву, на спробі пояснити походження номена в *Етимологічному словнику української мови*: дослідник подав (треба думати?) як початковий іменник *перебѣндя*, що став твірною основою для кількох (семи?) слів [ЕСУМ, т. 4, с. 339]. На наш погляд, зв’язок між наведеними в словниковій статті номенами складніший, тому запропоноване пояснення лише затемнює суть питання¹.

¹ Іменник *пребѣнда* ‘плата духовним особам у католиків; володіння церков та монастирів; парафія’ [ЕСУМ, т. 4, с. 558–559] не фіксують ні діалектні словники, ні обидва видання академічного тлумачного словника, а подають лише західноукраїнські *Словники чужих слів*, наприклад: «пребѣнда лат. парохія у латинників» [Кузеля, 1919, с. 23], «пребѣнда (лат.) – церковні ґрунта, що належать до парохії» [Скалозуб, 1933, с. 304], пор. *Jaki pleban, taka jego prebenda* [Adalberg, 1880–1894, s. 406].

Насправді назва *перебѣнда* – результат засвоєння польського (генетично середньолатинського) іменника *prebenda*, відповідно слова з основою *перебѣнд(')*– в українській мові не утворені «за допомогою префікса *пере-*» [ЕСУМ, т. 4, с. 339], адже «префікс» є лише повноголосим відповідником морфеми *pre-* у складі середньолатинсько-польського слова. Польський латинізм в українських текстах книжної культури відомий од першої половини XVII ст.: *pra(e)benda* 'нуждная пище(й)' (інший список – пища) [Славинецький, 1973, с. 323], так само в білоруських *пребѣнда* 'частка касцельных даходоў, прызначаная для духоўных асоб' (1615 р.) [ГСБМ, вып. 27, с. 490]. Будова гасла в пізнішому *Лексиконі латинсько-слов'янському* Івана Максимовича виразніше вказує на залежність од праці Гжегожа Кнапського, пор. *pra(e)benda* 'хлѣбный запасъ, стація', *pra(e)benda* 'нужнаа пище(й)' [Максимович, 1991, с. 989] та *praebenda* 'Potrzęby. Stácyя I. Prębendá' [Снарїї, 1626, s. 583]. Графічні шати назви *стація* демонструють чужомовний характер на східній частині української території книжного слова.

Цілком логічно, що в західних українських говірках іменник *p(e)rebenda* зближений з назвою *stacja* 'kwatery', що «w 16. i 17. wieku zastąpiła dawny stan, 'obowiązek bezpłatnego podejmowania księcia i jego dworu, później wojska'» [Brückner, 1985, s. 512], слово зафіксоване українськими та білоруськими пам'ятками XV ст.: *станція* (пл. *stancya*) 'комната' (1494 р.) [Тимченко, 2003, с. 360], *стація*, *стацяя*, *стацяя*, *стацяя* 'сродкі на ўтрыманне праезджых службовых асоб, а таксама княжацкага двара и войска' (1457 р.) [ГСБМ, вып. 32, с. 366]. Принаймні два значення української назви *стація* 2) 'продовольствіє, прокормленіє', 3) 'содержаніє' [Закревській, 1861, с. 532] обумовлені польською «*Stacyia żołnierska. Prębenda, [...] v. Podkarm*» [Снарїї, 1621, s. 1103], пор. «квартира = кватіря, *ста́нция* (Гал.)[ицьке слово]»² [УмСп, т. 2, с. 13], зокрема в бурсацькому жаргоні на Поділлі *кватера* [Широцький, 1996, с. 188] (~ *кватѣра*, *фатѣра* [Широцький, 1996, с. 188, 199]), у західноволинських говірках *кватѣра* 1. *заст.*[аріле слово] 'постій солдат на селі'; 2. 'наймане житло' [Корзонюк, 1987, с. 137]. Східноукраїнський жаргонізм *хата* 'квартира, дім' (Кривий Ріг) є семантичною калькою назви *кватѣра*.

Засвоєння розмовною українською мовою польського слова *prebenda* спричинило закономірну появу повноголосу в «префіксі» та нових значень: у наддністрянських говірках другої половини XIX ст. функціонував іменник *perebenda* 'przybysz' [Parylak, 1877, s. 73], *перебѣнда* 'Scherz, Schäckerei' (покликання на збірник пісень Якова Головацького) [Недільський, 1886, с. 610]; семи 'przybysz' та 'Scherz, Schäckerei' постали на основі семантики 'stacja'. У тогочасних подільських говірках назва засвідчена у формі знахідного множини

2 Скорочення розгортаємо у квадратних дужках.

як елемент конструкції (*сходились*) на *перебенді* [Свидницький, 1985, с. 29]³, сучасне західноволинське *п'рав'іти прав'енди* ‘базікати’ (Ковельський район Волинської області) [Аркушин, 2003, с. 116], обидва номени своїми значеннями підштовхують до думки, що подільська фразема позначена впливом західноволинської, оскільки перша фіксація подільського дієслова *perebendiować* ‘*żartować* wtenczas, kiedyby nalieżało *mówić* na seryjo’ [Kremer, 1863, s. 223] виявляє значення ‘Scherz, Schäckerei’ твірної основи.

Характерно, що до початкової форми іменника *перебенда* Софрон Недільський подав форму множини *перебенді* ‘Alfanzereien, Schnurpfeifereien’ (без паспортизації) [Недільський, 1886, с. 610]. Оскільки номен жіночого роду має тверду основу, що вимагає в називному-знахідному відмінках множини флексію *-и*, то закінчення *-і* в називному множини *перебенді* зраджує, по-перше, штучний і вторинний характер форми називного відмінка щодо знахідного, а по-друге, виказує функціонування арготичної сполуки (*сходитись*) на *перебенді* за межами подільських говірок. Літературна форма *перебенді* ‘балаканіна’ – виразно книжного походження, бо перенесена з *Малоруско-німецького словаря* Є. Желехівського та С. Недільського. Отже характеристика «розмовне слово» в *Словнику української мови* нічого не означає, тому що в розмовній мові XIX–XX ст. номен у такій граматичній формі не засвідчений, а відомий лише з художнього тексту XIX ст. і тільки у формі знахідного множини як елемент конструкції (*сходились*) на *перебенді* [Свидницький, 1985, с. 29; СУМ-11, т. 6, с. 122; СУМ-20, с. 255].

Підтверджує сказане фразеологізм *п'рав'іти прав'енди* ‘базікати’ [Аркушин, 2003, с. 116], що фіксує зближення (принаймні у західноволинських говірках) іменників *теревені* та *пребенди*. Форма *прав'енди* зберегла результати фонетичних змін голосного *е* на *а* в сусідстві з сонорним у переднаголошеному складі та губних приголосних *б ~ в*: *бувна́чите* ‘бубніти, незрозуміло говорити’, *їдба́бний* ‘шовковий’ [Корзонюк, 1987, с. 76, 132].

Українська назва *теревені* постала на основі польської *terefere* [Закревській, 1861, с. 545; Верхратський, 1902, с. 473; ЕСУМ, т. 5, с. 550; 552], що означає ‘*bzdurstwa, głupstwa, bagatelki, drobnostki, drobiazgi, fraszki*’ [SW, t. VII,

3 Конструкція побутувала в мовленні священників: в одному листі Анатоль Свидницький зазначив, що «*вже написав один, мовляв той, розказ „Люборацькі“, де виводю на чисту воду насъких попиків*» [Свидницький, 1985, с. 522]; цікаво, що в повісті *Люборацькі* іменник *ста́(н)ція* ужитий 17 разів, а назва (*сходились*) на *перебенді* виступає лише один раз. На функціонування розгляданого іменника як жаргонізму серед духівництва вказує фольклорний текст із заримованими полонізмами латинського походження *Черчикъ має реверенду, / Та й до мене въ перебенду* [Головацькій, 1878, с. 351, 350]. Слово *rewerenda* в польській мові відоме «со *pajmniej od 16. wieku*» [Brückner, 1985, s. 458], форма *ривир'енда* ‘ряса’ [Горбач, 1993, с. 130] побутує в надністрянських говірках, але в бурсацькому жаргоні на Поділлі функціонував іменник *ра́са* ‘попівство; духовна одежа’ [Широцький, 1996, с. 196].

s. 48], а «w Mazowszu wyraz „tere-fere” znaczy pleść koszołki-opołki» [Kolberg, 1875, s. 316], *terefere* ‘rzecz nie do wiary’ [Karłowicz, 1907, s. 397]. Думка Олекси Горбача про надністрянське походження іменника («*теревен’і* – мабуть, з надністрян. *тирил’єйси* „небилиці”, що з гр. Κύριε ελέσον [sic] „Господи, помилуй”») [Горбач, 1966, с. 177]), на жаль, ігнорує зміни фонетичної та граматичної форм *тирил’єйси* ~ *теревен’і*. Паристе українське слово *теревені-вені* наслідуює, ясна річ, польські форми «*terefere* і podobne [...]»; słowo „bliźniacze” (dla rytmu utworzone, powtórzone z odmianą), węg. *tere fere* (niem. *Larifari*)» [Brückner, 1985, s. 569], ще *terefere bzdere* [SW, t. VII, s. 48] / *terebzdere* ‘terefere, głupie gadanie, nonsens’ [SW, t. I, s. 249], лемківський іменник *тєре-фєре* ‘дурниця, нісенітниця’ [Пиртей, 2004, с. 302], форма з редулькованим арготичним суфіксом -л-, щоб семантично виділити чужомовне слово *продаўа баба корову і купиўа терле-ферле на гоўову* [Верхратський, 1902, с. 473] та *І теревені-вені правили*, / *Щоб тільки заморочить світ* [Котляревський, 1969, с. 206], *теревені-вени*, *вербови колеса!* «насм’шливо говорять тому, хто мелець небылицу, болтовню» [Білецький-Носенко, 1966, с. 350], *теревені-вєні* [Закревській, 1861, с. 545], *теревени правыты* ‘говорить вздор’; *теревени-вени* ‘тоже’ [Шейковській, 1883, с. 38]⁴.

4 Засвоєння фраземи *правити теревені* східноукраїнськими говірками позначене заступленням семантично неясного, тобто чужого, тут дієслова місцевими формами *городить теревені* (Черкаський повіт) [Чубинській, 1877, с. 274], *запустив* (Конотопщина), *поніс* (південна сторона України) і *теревені точить* за зразком конструкції *балаєси / балаєдраси точить* (Пирятинщина) [Номис, 1864, с. 255 (№ 12968, 12969)]. Михайло Левченко фіксує етимологічно правильні форми «(говорить вздоръ) – [...] *теревені правити*, *балаєси точити*» [Левченко, 1874, с. 27], а Михайло Комаров подає при «разводять бобы = *балаєси точити*, *теревені правити*» [УмСп, т. 1, с. 36] також і «точить бály – [...] *балаєдраси точити*, *правити*» [УмСп, т. 1, с. 13] та «пустомєлить = [...] *теревені правити*, *точити*, *плетіти*» [УмСп, т. 3, с. 221], «чепуху городить, нести = *теревєяї* [sic] *правити*, *точити*, *гнути*» [УмСп, т. 4, с. 195] (галицькі *гнув* [...] *балаєдрасы* [Барвінок, 1880, с. 174], *теревені гнути* [Недільський, 1886, с. 958]), *теревені гнути*, *нести*, *точити*, *правити* ‘болтать вздоръ, калякать, бály точить, балагурить» [Грінченко, 1907–1909, т. 4, с. 256], але *балаєдраси (балаєси) точити* [Грінченко, 1907–1909, т. 1, с. 25; т. 4, с. 277]. Нині фразеологізм *точити (плескати, плести) балаєдраси* ‘говорити дурниці’ функціонує в подільських говірках [Коваленко, 2019, с. 30]. Українське дієслово *правити* значенням ‘1) говорить, твердить, настойчиво повторять, настаивать’ [Грінченко, 1907–1909, т. 3, с. 399] зобов’язане впливу польської мови, пор. литому конструкцію *de kozam rogi prawiały* [Закревській, 1860, с. 156; Номис, 1864, с. 71 (№ 3631), 76 (№ 3926)] та «*prawić* 1. ‘opowiadać, głosić (zwłaszcza z powagą, namaszczaniem, jako „świętą prawdę”) XIV–XIX, dziś tylko frazeol. *prawić* (komuś) *komplementy* itp.; por. też czes. *praviti* ‘ts.’; w stp. rzadkie (chyba bohemizm)» [Bańkowski, 2000, s. 763]. 3-поміж 1037-ми фразеологізмів із Західного Полісся та західної частини Волині виділяємо лише дві конструкції з дієсловом *правити*: *мандроні правити* ‘базикати’ [Аркушин, 2003, с. 103], *прав’ити правєнди* ‘базикати’ [Аркушин, 2003, с. 116] при 17-ти фраземах з дієсловом *плетіти* ‘базикати; говорити неправду; обманювати’. Як указує дослідник, «specjalnością polską jest nadużycie *pleść* w znaczeniu ‘mówić nie do rzeczy, splatając strzępy różnych niekompletnych informacji w jedną fikcyjną całość’, p. Plotka; polski to obyczaj tak

Жаргонна фразема *правити терень* (кін. XVII – поч. XVIII ст., Західне Поділля) [Возняк, 1910, с. 146–147] зберегла усічену частину з арготичним суфіксом паристого іменника *терентете* ‘слово без виразного змісту’ [Турчин, 2011, с. 312] (< *tere tete* [SW, t. VII, s. 48]). Пом’якшення *-н-* слід пояснити переосмисленням арготичного суфікса як морфеми *-ень-* під впливом номенів зі здрібніло-пестливим суфіксом *-еньк-*, напр.: *телефенькы, терефенькы* ‘Firlfanz, Tand ohne Werth, werthlose Sachen’ [Верхратський, 1902, с. 473], *телефенька* ‘небилиця; слово без значення’ [Пиртей, 2004, с. 302]⁵ або зближенням слова з множинним іменником *brednia* 1. ‘głupstwo, niedorzeczność, duby smalone, kosałki-opałki, banialuki, androny’; 2. ‘drobnostka, głupstwo, fraszka, bzdurstwo, bagatela’ [SW, t. I, s. 204], на користь чого промовляє кореневий голосний *i* на місці давнішого *ъ* в полонізмі *брѣдня* [СУМ XVI–XVII, с. 69],

pleść-plotkować] [Bańkowski, 2000, s. 607]. «Неясний» з походження іменник *мандрони* [ЕСУМ, т. 3, с. 381] ‘мудрості, зарозумілості’ – гіперична форма, осмислена як дериват од прикметника *mađry* [SW, t. II, s. 909]: *prawić androny* ‘pleść niedorzeczności, kosałki opałki’ [Adalberg, 1880–1894, s. 4], *androny* [Brückner, 1985, s. 5, 4]; у наддністрянських говірках конструкція вживана з дієсловом *плете мандрони* ‘говорить якісь небували і недоладні історії’ [Франко, 1908, с. 552], «*мандрОни* (від *маніти* й поль. *androny* „небилиці”, з іт. *androne* „вуличка”)» [Горбач, 1966, с. 208]. Фразема *теревені правити* ‘базікати’ не безпосередня позака, а радше український псевдополонізм, бо утворена в українській мові з полонізмів як жаргонізм. У подільських та суміжних говірках сполука *теревени правити* ‘говорить вздор’ [Шейковській, 1883, с. 38] тепер уживана з дієсловами *вести, гнути, молоти, плести, розводити* [Коваленко, 2019, с. 355–356]. Привертають до себе увагу семантичний новотвір *теревені слухати* ‘нічого не робити’ та граматичний – форма однини від множинного іменника *теревеню розводити* ‘багато говорити’ [Коваленко, 2019, с. 356].

5 Відома в наддністрянських [Недільський, 1886, с. 958] та подільських говірках етимологічна форма іменника *тырыфэры, терефэры* ‘разныя вещи, сложенныя в кучу; разгром. Разная рухлядь. Разныя полومانныя вещи. Финтифлюшки; украшения’ [Шейковській, 1883, с. 117, 39] стала твірною основою для номена *тіріфітія* ‘мотлох, лахміття’ [Мельничук, 1952, с. 94] / *тирифітія* (з покликанням на працю Мельничука) [ЕСУМ, т. 5, с. 552]. Подільський іменник не продовжує, як можна було б думати, польську фонетичну форму *tere tete* ‘głupstwa, bzdurstwa’ [SW, t. VII, s. 48], оскільки збережений у слові приголосний *ф* змушує говорити про твірну основу *тырыфэры*. Поява приголосного *т* на місці *р* в іменнику обумовлена, думаємо, перерозкладом морфемної будови слова, що спричинив вирівнювання суфікса за зразком семантично близького слова *дрантя* ‘зношені, порозривані одяг, білизна’, ‘людина погана’ [Брилінський, 1991, с. 33], *дранте* ‘1. збірн.[не] ганчір’я, 2. перен.[носне значення] лайл.[живе слово] погань’ [Жорзонюк, 1987, с. 111]. Подібне утворення виступає у складі лемівської фраземи *зійти на талафатку* ‘збідніти, зубожіти’ [Вархол, Івченко, 1990, с. 130], назва *талафатка* ‘дрібниця, пуге’ [Вархол, Івченко, 1990, с. 158] – фонетично змінена форма **телефэтка*. Буквинським говіркам відоме експресивне дієслово *терефэрити, тирифэрити* ‘1. займатися купівлею-продажем. 2. нерационально витратити гроші’, *терефэритиси* ‘повільно збиратися’ [СБукГ, с. 543] при гуцульському *терефэлити* ‘говорити, розмовляти’ [ГуцГ, с. 183]. Окремо відзначимо розбіжності у формі та семантиці назв *терефэрник* ‘гендляр’ [СБукГ, с. 543] і *терефэльник* ‘баляндрастик’, ‘балакун’ (< *терефэлик* ‘дрібничка’, ‘вitreбенкы; терефэлики ‘забава’, ‘жарти, гуляння’) [Онишкевич, 1984, с. 285].

брѣдня, 1) ‘бредни, вздоръ’; 2) ‘бездѣлица’ [Головацкій, 1982, с. 372], вплив української назви виявив би себе наголосом на останньому голосному *брид-ня* ‘Geschwätz, Plauderei, Grillen, *pl.*[uralis] lustige Unterhaltung’ [Желеховский, 1886, с. 44; ЕСУМ, т. 1, с. 250], можливий і збіг обох явищ. Окремо відзначимо, що українська мова утворює форми однини до множинних іменників польського походження; а дисиміляцію сонорного засвідчують лемківські форми *телефенькы, терефенькы* [Верхратський, 1902, с. 473].

Множинний іменник *терѣні / телѣні* – основа похідного *телѣнити* ‘*etw.*[was] leicht erwähnen; oft eins u.[nd] dasselbe reden, schwatzen’ [Недільський, 1886, с. 954], *От теленит нї сьикої нї такої* ‘говорить, плете нї се, нї те’ [Франко, 1909, с. 201] (околиці Коломиї), *telenyty* ‘*mówić ni to ni owo, głądzić*’ [SH, s. 235]. І хоча одинична назва *тѣлень* ‘Mähre, Sage, Ruf; áni – keinen Laut, keine Sylbe’ [Недільський, 1886, с. 954] зберігає парокситонічний наголос, проте в *Етимологічному словнику української мови* омоніми *тѣлень* (виг.)[ук] та *тѣлень* ‘поголоска, поговір’ неслухно об’єднані [ЕСУМ, т. 5, с. 538]. Зміна сонорного в дієслові *телѣнити* обумовлена також і дистанціюванням од *тернѣты* ‘обсаживать терном; городить терном, или только дѣлать из него «Остришок»’ (збірник пісень Я. Головацького) [Шейковській, 1883, с. 42].

Дериват *телепкати* ‘*dummes Zeug reden, leeres Stroh dreschen*’ [Верхратський, 1902, с. 473], *телѣпкати* ‘базікати; говорити не по суті’ [Піпаш, Галас, 2005, с. 189] утворений від здрібнілого іменника у формі однини *телепка* ‘пуста бесіда’ [Верхратський, 1902, с. 473], що продовжує польську множинну назву *terepele* [SW, t. VII, s. 49], інше пояснення в [ЕСУМ, т. 5, с. 539]. Надсянський іменник *теребѣньки* ‘*leichtfertige Sachen, minderwertiges Zeug*’ [Верхратський, 1912, с. 297], *терѣбка* ‘*s.[iehe] балáмут*’ (покликання на Верхратського) [Недільський, 1886, с. 958]⁶ є фонетичним варіантом назви *телепка* ‘пуста бесіда’. Якщо ми не помиляємося, то зміна губного в слові (**теребені* ~) *теревені* сталася у західноволинських говірках, пор. (*прѣбѣнди* ~) *правѣнди*.

Відповідно книжна фразема (*сходитись*) на *перебѣнді* виникла, найвірогідніше, шляхом протиставлення живомовній сполуці (*сходитись*) на *теревѣні*: утворення конструкції за зразком дуже добре пояснює флексію м’якої групи *-і* в знахідному відмінку множини іменника твердої групи *перебѣнда*.

6 Поданий І. Верхратським приклад *теребѣньок сьпівáла* перегукується з текстом *Енеїди* І. Котляревського: *І кургикали пісеньок: / Козацьких, гарних запорозьких, / А які знали, то московських / Вигадали бріденьок* [Котляревський, 1969, с. 79], що засвідчує зближення в говірній мові іменників *теревѣні* та *бриднѣя*. Семантика номена *балáмут* ‘*Betrüger, Verführer*’ [Желеховский, 1886, с. 11], *балáмутъ* 1) ‘балагуръ, шуточникъ, плутъ; непостоянный’ [Головацкій, 1982, с. 358] та місце наголосу демонструють тут польсько-український характер слова.

Дієслово *перебѣндывати* походить од іменника у формі знахідного відмінка множини на *перебѣнді*⁷, пом'якший приголосний *д'* зраджує твірну основу *перебѣнд'*-, що дозволяє говорити про подільське походження дієслова⁸ [АУМ, мапа 235], пор. *perebendiować* 'żartować wtenczas, kiedyby należało mówić na seruju' [Kremer, 1863, s. 223], *пирибѣндывати* 'розбалакувати, висловлювати дріб'язкові й недоречні заперечення, пропозиції, положення тощо' [Мельничук, 1952, с. 88]. Очевидно, що значення 'żartować, розбалакувати' стало основою для семантики 'перебирати, вередувати, коверзувати' [Гороф'янюк, 2021, с. 288].

Спроба вивести слово *пирибиндувати* 'перебирати при їжі' «з давнішого поль. *przekwintować* „перебирати, вигадувати, кепкувати” – від назви музичного інтервалу *quinta* дослівно „п'ята (нота)”, – отже *переквінтувати* первісно „сходити з тону”, в дальшому уподібнене до *перебирати*» [Горбач, 1993а, с. 122], залишає без уваги причини і перебіг звукових змін від *переквінтувати* та *перебирати* до *перебѣндывати*.

Іменник *перебѣнда* 'Scherz, Schäckerei' – основа утворення *перебѣнджувати* кому 'jmdm etw. zum Trotz machen' (без паспортизації) [Недільський, 1886, с. 610], семантика та африката *дж* виразно вказують на Галичину як місце виникнення дієслова. Регіональний характер слова засвідчує також подане укладачем паралельно дієслово зі збереженим зубним приголосним *перебѣндывати*, яке С. Недільський розумів як східноукраїнське, бо номен задокументований художнім текстом Гулака-Артемівського (1819 р.) та словником Миколи Закревського (1860 р.), де територією побутування слова визначена Полтавщина [Недільський, 1886, с. 610].

Північно-східна наддністрянська форма *пирибиндувати* 'перебирати при їжі' [Горбач, 1993а, с. 122], думаємо, свідчить про поширення слова з подільських говірок, тому що перехід у семантиці до побутового значення вказує на зміну зовнішніх умов функціонування дієслова, пор. віддієслівний іменник жіночого роду *пирибѣнда* 'перебірчива на корм корова' [Горбач, 1993а, с. 122] та зафіксований західніше «укр.»[аїнський] (= східноукраїнський) іменник *перебѣндя* [Верхратський, 1912, с. 283] і закарпатський номен *беребѣндя* 'перребендя' [Грицак, 2017, с. 164].

7 Так само утворене *теревѣныты* 'утверждать какую-нибудь ложь, упорно держаться ложной мысли и распространять ее' [Шейковскій, 1883, с. 38], паспортизація слова текстом Івана Нечуя-Левицького веде до середньонаддніпрянських говірок, цікаво, що Павло Білецький-Носенко, Микола Закревський та Михайло Левченко не фіксують цього дієслова.

8 Розглядати збереження зубного приголосного у формі *перебѣндывати* як вияв норми церковнослов'янської мови [Шевельов, 2002, с. 936–937] не дозволяє побутовий характер слова, посилений повноголосом у «префіксі».

Зміна місця наголосу в дієслові *пирибиндувати* спричинена засвоєнням чужого слова, хоча віддієслівні прикметник *пирибє́ншливий* ‘перебірчивий (в їжі)’ та іменник *пирибє́нда* ‘перебірчива на корм корова’ [Горбач, 1993а, с. 122] зберігають первісний наголос на кореневому голосному. Крім семантики ‘перебирати при їжі’ та варіювання наголосу, на подільське походження дієслова також указує і стверділий приголосний *д*, на місці якого в наддністрянських говірках виступає африката *дж* (наприклад, власне галицьке *перєбє́нджувати* [Недільський, 1886, с. 610]), а оскільки для північно-східної частини наддністрянських говірок у цій позиції можливий шиплячий *ж* [АУМ, мапа 235], то місцеве слово мало б форму **пирибин(д)жувати*, пор. побілоруські західнополіські *перєбє́ндз’овати* ‘тікати від праці, не хотіти працювати’ [Горбач, 1993б, с. 309] та *пырыб’є́ндз’уваты* ‘прохладжаться, развлекаться’ [Климчук, 1968, с. 56]⁹.

Протиставлення за територією виникнення справедливе й для іменників *перєбє́нда* : *перєбє́ндя*, оскільки другий іменник віддієслівного походження в Галичині мав конотацію східноукраїнського слова, що підтверджує опис обох номенів у *Малоруско-німецькому словарі* Є. Желєхівського та С. Недільського *перєбє́нда* ‘Scherz, Schäckerei’; *перєбє́нді* ‘Alfanzereien, Schnurpfeifereien’ та *перєбє́ндя* ‘capriziöser, unsteter, müssig in den Tag hineinlebender Mensch’ [Недільський, 1886, с. 610], а також пряма вказівка Івана Верхратського при поясненні значення дієслова *перєбє́ндювати*: «небилиці плести, нічо не робити, дармувати. я си перєбє́ндюю. **порів. укр.**[аїнське] **перєбє́ндя**» [Верхратський, 1912, с. 283].

Галицька дієслівна форма *перєбє́ндювати* [Недільський, 1886, с. 735] з неповноголосим «префіксом» є лише місцевим фонетичним варіантом дієслова *перєбє́ндювати*, інакше кажучи, форма з морфемою *пре-* демонструє присутність чужий характер слова, адже власне галицьке *перєбє́нджувати* зафіксоване лише з повноголосом.

Записане в західноволинських говірках слово *вє́бандювати* ‘вередувати’ [Корзонюк, 1987, с. 84] подає результат зміни наголошеного голосного *е* «після губних та передньоязикових (перед сонорними)» на голосний *а* [Жилко, 1966, с. 191; Шевельов, 2002, с. 686]. Віддієслівний іменник *вє́бинде* ‘забаганки, витребеньки’ [Корзонюк, 1987, с. 82] з відтягненим на префікс наголосом утворений, зрозуміло, від основи подільського дієслова, а не західноволинської форми, що зумовила б появу іменника **вє́банде*. Флексія називного відмінка множини номена *вє́бинде* та знахідного *п’р’ав’іти правє́нди* [Аркушин,

9 Значення ‘тікати від праці; прохладжаться, развлекаться’ продовжує семантику ‘перебирати’, так само на основі фраземи *теревені правити* ‘говорити дурниці, нісенітниці’ в подільських говірках утворена сполука *теревені слухати* ‘нічого не робити’ [Коваленко, 2019, с. 356].

2003, с. 116] підтверджує наш здогад про книжне походження фраземи (*сходитись*) на *перебєнді*.

Поява форми *вибєндювати* спричинена міжговірковими контактами та підтримана, здається, впливом польської мови, це означає, що розглядане слово – західноволинський гіперизм до подільського *перебєндювати*, що відоме в західнополіських говірках *перебєндювати* ‘передражнювати’ [Аркушин, 2000, с. 36]. Суто формальний характер морфем *ви-* та *пере-* виказує семантика: *вибє(а)ндювати* ‘перебирати, вередувати’ та *перебєндювати* ‘перебирати, вередувати, коверзувати’, тому говорити тут про «справжню» префіксацію не доводиться. Показово, що в подільських говірках різні дослідники фіксують або (західноподільське?) дієслово *вибєндювати* ‘перебирати’ [Брилінський, 1991, с. 17], або *тирибєндювати* ‘розбалакувати, висловлювати дріб’язкові й недоречні заперечення, пропозиції, положення тощо’ [Мельничук, 1952, с. 88], *перебєндювати* ‘перебирати, вередувати, коверзувати’ [Гороф’янюк, 2021, с. 288], але не подають обидва слова як паралельні форми, що дозволяє думати про побутування слова на різних територіях.

З волинських говірок надпоправне дієслово *выбєндюваты* потрапило на Берестейщину, де «незвычайны фанетычны воблік слова прымушае» білоруських дослідників «бачыць у ім запазычанне хутчэй за ўсе з польскай мовы (ці не наватвор ад польск. *będzie* ‘будзе’?)» [ЭСБМ, с. 247]. Берестейщина є периферійною територією в ареалі поширення аналізованого слова з «префіксом» *пере-*, напр: *перебєндз’овати* ‘тікати від праці, не хотіти працювати’ [Горбач, 1993b, с. 309], *пырыбєндз’уваты* ‘прохладжаться, развлекаться’ [Климчук, 1968, с. 56], на Підляшші слово *пэрэбєндювати* засвідчене з основним значенням ‘превередничать’ [Бессараба, 1903, с. 310]. З такого погляду промовистими є кубанські говірки, де функціонує дієслово *пэрэбєндювать* ‘капризничать’ та іменник *пэрэбєндя* 1. ‘Привередник’. 2. ‘Мешающий, отвлекающий от работы’ [Ткаченко, 2008, с. 220]. Вторинна семантика знана й наддністрянським говіркам ‘небилиці плести, **нічо не робити, дармувати**’ [Верхратський, 1912, с. 283]. Матеріал, здається, підтверджує думку про поширення дієслова з подільських говірок.

Волинський гіперизм відомий і в західній частині середньонаддніпряньських говірок (Звенигородський район Черкаської області)¹⁰. Окремішній характер ареалів побутування дієслова *вибєндювати* на Берестейщині та Черкащині спонукає думати, що маємо справу не з безпосереднім впливом західноволинських говірок, а з міграцією людності. Ясна річ, визначення меж

¹⁰ Наприклад: *Їж, шо на стіл поставили, і не вибєндюй; вибєндювала, тирибирала парубками, та й замїж ни вийшла* (повідомлення Тетяни Щербини).

території поширення дієслова *вибэ́ндювати* та кореляція з дієсловом *перебэ́ндювати* потребує докладнішого вивчення.

На східній частині української території аналізовані слова засвідчені також художніми текстами: дієслово зі значенням ‘вередувати’ [СУМ-11, т. 6, с. 122; СУМ-20, с. 255] до літературного вжитку запровадив Петро Гулак-Артемівський (1819 р.), а іменник – Тарас Шевченко двадцятьма роками пізніше (1839 р.) *Перебендя старий, сліпий – / Хто його не знає? / Він усюди веештається / Та на кобзі грає* [Шевченко, 1989, с. 45].

Борис Грінченко визначив для віддієслівного іменника *перебэ́ндя* значення 1) ‘балагурь’; 2) ‘капризникъ, привередникъ’ (при дієслові *перебэ́ндювати* 1) ‘капризничать, привередничать’; 2) ‘болтать’ [Грінченко, 1907–1909, т. 3, с. 108]), хоча в східноукраїнських – не межових з подільськими – говірках дослідники фіксують обидва слова тільки з семантикою ‘вередун’ і ‘вередувати’, напр.: *перебэ́ндювати* ‘капризничать’ [Закревській, 1861, с. 445], «Капризничать [...] (перебирать) – *перебэ́ндювати*» та «Капризный – вередливий, вередун; (переборчивый) – прїмхливий, *перебэ́ндя*» [Левченко, 1874, с. 56], *пе"ре"бэ́ндювати* ‘перебирати, коверзувати, вередувати’ [Москаленко, 1958, с. 56], *пэрэбэ́ндювать* та *пэрэбэ́ндя* [Ткаченко, 2008, с. 220]. Поетичний текст Тараса Шевченка відображає східноукраїнський слововжиток, до іменника зі значенням ‘вередун’ автор три рази подає синонім *Отакий-то Перебендя, / Старий та химерний* [Шевченко, 1989, с. 45, 46]. Відзначимо, що виразно східноукраїнський фемінітив *перебэ́ндюха* засвідчений тільки з семантикою ‘привередниця’ [Грінченко, 1907–1909, т. 3, с. 108]. У літературній мові значення ‘говорити багатослівно, звичайно пересипаючи свою мову жартами’ для розгляданого дієслова паспортизоване текстом Івана Франка [СУМ-11, т. 6, с. 122].

Підсумовуючи, ствердимо, що в українській мові назва *перебэ́нда* є продовженням польсько-латинського номена *prebenda*. До говірної мови іменник потрапив, найімовірніше, наприкінці XVII або на початку XVIII ст., побутування слова в українській мові спричинило появу дериватів, що зафіксували структурні особливості українських говірок.

Серед утворень з коренем *перебэ́нд(’)*- вирізняємо західноукраїнські та східноукраїнські похідні. Загальну особливість слів першої групи визначає вторинний характер дієслова, утвореного від іменника, зокрема а) галицькі слова *перебэ́нда* ‘przybysz; Scherz, Schäckerei’ та *перебэ́нджувати* кому́ ‘jmdm etw. zum Trotz machen’, б) подільський іменник *на перебэ́нді* ‘на балачки’ та похідне *перебэ́ндювати* ‘żartować; розбалакувати; коверзувати’, в) західноволинський жаргонізм *пράв’іти правэ́нди* ‘базікати’ та гіперизм *вібáндювати* ‘перебирати, вередувати’, що «відновлює первісну польську» форму дієслова.

У східноукраїнських говірках подільське дієслово *перебѣндювати* ‘вередувати’ виступило твірною основою для іменника на позначення особи *перебѣндя* ‘капризникъ, привередникъ’, од якого утворений фемінітив *перебѣндюха* ‘привередниця’.

Ясна річ, що проаналізовані слова мали різні конотації на східній та західній частині української території.

ДЖЕРЕЛА

- АУМ – ЗАКРЕВСЬКА Ярослава, ред., 1988, *Атлас української мови: у 3 т.*, т. 2: *Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*, Наукова думка, Київ. / ZAKREVSKA Yaroslava, red., 1988, *Atlas ukrainської mови: u 3 t.*, т. 2: *Volyn, Naddnistrіanshchyna, Zakarpattіa і sumіzhnі zemlі*, Naukova dumka, Kyiv.
- ГСБМ – Булыка Аляксандр, ред., 2007, 2012, *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, выпуск 27, 32, Беларуская навука, Мінск. / BULYKA Aliaksandr, red., 2007, 2012, *Hіstarychny slounіk bielaruskai mовy*, vupusk 27, 32, Bielaruskaіa navuka, Minsk.
- ГуцГ – ЗАКРЕВСЬКА Ярослава, відп. ред., 1997, *Гуцульські говірки, Короткий словник*, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Львів. / ZAKREVSKA Yaroslava, відп. ред., *Hutsulski hovіrky, Korotkyi slovnіk*, Instytut ukraіnoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Lviv.
- ЕСУМ – Мельничук Олександр, гол. ред., 1982, 2006, *Етимологічний словник української мови: у 7 т.*, т. 1, 3, 4, 5, Наукова думка, Київ. / MELNYCHUK Oleksandr, hol. red., 1982, 2006, *Etymolohіchnyi slovnіk ukraіnskoi mовy: u 7 t.*, т. 1, 3, 4, 5, Naukova dumka, Kyiv.
- СБукГ – Гуйванюк Ніна, ред., 2005, *Словник буковинських говірок*, Рута, Чернівці. / HUIVANIUK Nina, red., 2005, *Slovnіk bukovynskykh hovіrok*, Ruta, Chernivtsi.
- СУМ-11 – Білодід Іван, гол. ред., 1970, 1980, *Словник української мови: в 11-ти томах*, Наукова думка, Київ. / BILODID Ivan, hol. red., 1970, 1980, *Slovnіk ukraіnskoi mовy: v 11-ty tomakh*, Naukova dumka, Kyiv.
- СУМ-20 – Широков Володимир, наук. кер., 2021, *Словник української мови: у двадцяти томах*, т. 12, Український мовно-інформаційний фонд, Київ. / SHIROKOV Volodymyr, nauk. ker., 2021, *Slovnіk ukraіnskoi mовy: u dvadtsiaty tomakh*, t. 12, Ukraіnskyi movno-informatsiinyi fond, Kyiv.
- СУМ XVI–XVII – Гринчишин Дмитро, ред., 1996, *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.*, выпуск 3, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Львів. / HRYNCHYSHYN Dmytro, red., 1996,

- Slovník ukraïnskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.*, випуск 3, Instytut ukraïnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, Lviv.
- УМСп – УМАНЕЦЬ М. (КОМАРОВ Михайло), СПІЛКА АДЕСЬКА, 1893, 1898, *Словарь російсько-український*, т. 1–4, друкарня Наукового товариства імени Шевченка, Львів. / UMANETS M. (KOMAROV Mykhailo), SPILKA ADESKA, 1893, 1898, *Slovar rosyisko-ukraïnskyi*, t. 1–4, drukarnia Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, Lviv.
- ЭСБМ – МАРТЫНАЎ Віктар, рэд., 1980, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, т. 2, Навука і тэхніка, Мінск. / MARTYNAU Viktor, red., 1980, *Etymalohichny slounik bielaruskai movy*, t. 2, Navuka i tekhnika, Minsk.
- SH – JANÓW Jan, 2001, *Słownik huculski*, opracował i przygotował do druku Janusz Rieger, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków.
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, 1900, 1927, *Słownik języka polskiego*, t. I, drukarnia E. Lubowskiego i S-ki, t. II, drukarnia „Gazety Handlowej”, t. VII, drukarnia „Współczesna”, Warszawa.

БІБЛІОГРАФІЯ

- АРКУШИН Григорій, 2000, *Словник західнополіських говірок: у двох томах*, Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, Луцьк. / ARKUSHYN Hryhorii, 2000, *Slovník zakhidnopoliskyykh hovirok: u dvokh tomakh*, Redaktsiino-vydavnychiy viddil «Vezha» Volynskoho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrainky, Lutsk.
- АРКУШИН Григорій, 2003, *Сказав, як два зв'язав, Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Oddział w Lublinie, Люблін-Луцьк. / ARKUSHYN Hryhorii, 2003, *Skazav, yak dva zviyazav, Narodni vyslovy ta zahadky iz Zakhidnoho Polissia i zakhidnoi chastyny Volyni*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Oddział w Lublinie, Liublin-Lutsk.
- БАРВІНОК Василь (БАРВІНСЬКИЙ Володимир), 1880, *Безталанне сватанье*, друкарня Товариства імени Шевченка, Львів. / BARVINOK Vasyl (BARVINSKYI Volodymyr), 1880, *Beztalanne svatanie*, drukarnia Tovarystva ymeny Shevchenka, Lviv.
- БЕССАРАБА Иванъ, 1903, *Матеріалы для этнографіи Стъдлецкой губернии*, типографія Імператорской Академіи наукъ, Санктпетербургъ. / BESSARABA Ivan, 1903, *Materialy dlia etnografii Sedletskoï gubernii*, tipografia Imperatorskoï Akademii nauk, Sanktpeterburg.

- БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО Павло, 1966, *Словник української мови*, підгот. до вид. В.В. Німчук, Наукова думка, Київ. / BILETSKYI-NOSENKO Pavlo, 1966, *Slovník ukraínskoi movy*, pidhot. do vyd. V.V. Nimchuk, Naukova dumka, Kyiv.
- БРИЛІНСЬКИЙ Дмитро, 1991, *Словник подільських говірок*, Редакційно-видавничий відділ, Хмельницький. / BRYLINSKYI Dmytro, 1991, *Slovník podilskykh hovirok*, Redaktsiino-vydavnychyi viddil, Khmelnytskyi.
- ВАРХОЛ Надія, Івченко Анатолій, 1990, *Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини*, Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури, Пряшів. / VARKHOL Nadiia, IVCHENKO Anatolii, 1990, *Frazeolohicznyi slovník lemківskych hovirok Schidnoi Slovaczczyuny*, Slovatske pedahohiczne vydavnytstvo v Bratislavi, viddil ukraínskoi literatury, Priashiv.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ Іван, 1902, *Про говір галицьких лемків*, печатня Наукового товариства імені Шевченка, Львів. / VERKHHRATSKYI Ivan, 1902, *Pro hovir halytskykh lemків*, pechatnia Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, Lviv.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ Іван, 1912, *Говір батюків*, друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, Львів. / VERKHHRATSKYI Ivan, 1912, *Hovir batiukiv*, drukarnia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, Lviv.
- ВОЗНЯК Михайло, 1910, *Різдва́ні й великодні вірші-орації зі збірника кін. XVII – поч. XVIII в.*, в: *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. ХСХІ, друкарня Наукового товариства імені Шевченка, Львів, с. 119–146. / VOZNIAK Mykhailo, 1910, *Rizdviani i velykodni virshi-oratsii zi zbirnyka kin. XVII – poch. XVIII v.*, v: *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Szevczenka*, t. ХСХІ, drukarnia Naukovoho tovarystva imeny Szevczenka, Lviv, s. 119–146.
- ГОЛОВАЦЬКИЙ Яковъ, 1878, *Народные пѣсни Галицкой и Угорской Руси*, часть III, Разночтенія и дополненія, университетская типографія (М. Катковъ), Москва. / GOLOVATSKII Yakov, 1878, *Narodnyie pesni Galitskoi i Ugorskoi Rusi*, chast III, Raznochteniia i dopolneniia, universitetskaia tipografiia (M. Katkov), Moskva.
- ГОЛОВАЦЬКИЙ Яковъ, 1982, *Матеріялы для словаря Малорусскаго нарѣчія, собраныя въ Галиціи и въ Сѣверовосточной Венгріи Яковомъ Федоровичемъ Головацкимъ, публичнымъ ординарнымъ профессоромъ русской Словесности въ цѣсарскомъ королевскомъ Львовскомъ Университетѣ*, в: І. Русинка, ред., *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, Братиславське словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, Пряшів, т. 10, с. 351–612. / GOLOVATSKII Yakov, 1982, *Materiialy dlia slovaria Malorusskogo narechiia, sobrannyye v Galitsii i v Severovostocnoi Vengrii Yakovom Fedoroviczem Golovatskim, publicznym ordinarnym professorom russkoi Slovesnosti v tsesarskom korolevskom Lvovskom Universitete*, v: І. Rusynka, red., *Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukraínskoi kultury u Swydneyku*,

- Bratislavske slovatske pedahohiczne vydavnytstvo, viddil ukrainskoi literatury, Priashiv, t. 10, s. 351–612.
- ГОРБАЧ Олекса, 1966, *Арго українських школярів і студентів*, в: *Наукові записки Українського вільного університету*, Філософічний факультет, ч. 8, Український вільний університет, Мюнхен, с. 174–224. / НОРВАСН Oleksa, 1966, *Argo ukrainskykh shkolariv i studentiv*, v: *Naukovi zapysky Ukrainiskoho vilnoho universytetu*, Filosofichnyi fakultet, ch. 8, Ukrainskiy vilnyi universytet, Miunkhen, s. 174–224.
- ГОРБАЧ Олекса, 1993а, *Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області*, в: той самий, *Зібрані статті, V, Діалектологія*, Український вільний університет, Мюнхен, с. 56–156. / НОРВАСН Oleksa, 1993а, *Pivnichno-naddnistrianska hovirka i diialektnyi slovyuk s. Romaniv Lvivskoi oblasti*, v: toi samyi, *Zibrani statti, V, Diialektolohiia*, Ukrainskiy vilnyi universytet, Miunkhen, s. 56–156.
- ГОРБАЧ Олекса, 1993б, *Західньо-поліська говірка села Остромичі кол. повіту Кобринь*, в: той самий, *Зібрані статті, V, Діалектологія*, Український вільний університет, Мюнхен, с. 269–330. / НОРВАСН Oleksa, 1993б, *Zakhidno-poliska hovirka sela Ostromychi kol. povitu Kobryn*, v: toi samyi, *Zibrani statti, V, Diialektolohiia*, Ukrainskiy vilnyi universytet, Miunkhen, s. 269–330.
- ГОРОФ'ЯНЮК Інна, 2021, *Матеріали до словника подільського говору*, ТОВ «ТВОРИ», Вінниця. / HOROFIANIUK Inna, 2021, *Materialy do slovnyka podil'skoho hovoru*, TOV «TVORY», Vinnytsa.
- ГРИЦАК Микола, 2017, *Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області*, т. 1, видавництво ТОВ «КММ», Київ. / HRYTSAK Mykola, 2017, *Materialy do slovnyka ukrainskykh hovirok Zakarpatskoi oblasti*, t. 1, vydavnytstvo TOV «KMM», Kyiv.
- ГРИНЧЕНКО Борис, 1907, 1909, *Словарь української мови*, надрук. з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом, т. 1, 3, 4, 1958, видавництво Академії наук УРСР, Київ. / HRINCHENKO Borys, 1907, 1909, *Slovar ukrainskoi movy*, nadruk. z vydannia 1907–1909 rr. fotomekhanichnym sposobom, t. 1, 3, 4, 1958, vydavnytstvo Akademii nauk URSR, Kyiv.
- ЖЕЛЕХОВСКИЙ Евгений, 1886, *Малорусско-німецкий словарь*, т. 1, друкарня товариства ім. Шевченка, Львів. / ZHELEKHOVSKYI Yevhenyi, 1886, *Malorusko-nimetskyi slovar*, t. 1, drukarnia tovarystva im. Shevchenka, Lviv.
- ЖИЛКО Федір, 1966, *Нариси з діалектології української мови*, Радянська школа, Київ. / ZHYLKO Fedir, 1966, *Narysy z dialektolohii ukrainskoi movy*, Radianska shkola, Kyiv.
- ЗАКРЕВСКИЙ Николай, 1860, *Старосвѣтскій бандуриста, Книга вторая, Малороссійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки*, университетская типография, Москва. / ZAKREVSKII Nikolai, 1860,

- Starosvetskii bandurista, Kniga vtoraiia, Malorossiiskaia poslovitsy, pogovorki i zagadki i galitskiia pripovedki*, universitetskaia tipografiia, Moskva.
- ЗАКРЕВСКИЙ Николай, 1861, *Старосвѣтскій бандуриста, Книга третія, Словарь малороссійскихъ идиомовъ*, университетская типографія, Москва. / ЗАКРЕВСКИЙ Nikolai, 1861, *Starosvetskii bandurista, Kniga tretiiia, Slovar malorossiiskikh idiomov*, universitetskaia tipografiia, Moskva.
- КЛИМЧУК Федор, 1968, *Специфическая лексика Дрогичинского Полесья*, в: *Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря*, «Наука», Москва, с. 20–78. / КЛИМЧУК Fedor, 1968, *Spetsyficheskaia leksika Drogichinskogo Polesia*, v: *Leksika Polesia: Materialy dlia polesskogo dialekt-nogo slovaria*, «Наука», Moskva, s. 20–78.
- КОВАЛЕНКО Наталія, 2019, *Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок*, ТОВ «Рута», Кам'янець-Подільський. / KOVALENKO Nataliia, 2019, *Fr-zeolohichnyi slovnyk podilskykh i sumizhnykh hovirok*, TOV «Ruta», Kamianets-Podilskyi.
- КОРЗОНЮК Микола, 1987, *Матеріали до словника західноволинських говірок*, в: *Українська діалектна лексика*, Наукова думка, Київ, с. 62–267. / KORZONIUK Mykola, *Materialy do slovnyka zakhidnovolynskykh hovirok*, v: *Ukrainska dialektna leksyka*, Naukova dumka, Kyiv, s. 62–267.
- КОТЛЯРЕВСЬКИЙ Іван, 1969, *Повне зібрання творів*, Наукова думка, Київ. / КОТЛЯРЕВСЬКИЙ Ivan, 1969, *Povne zibrannia tvoriv*, Naukova dumka, Kyiv.
- КУЗЕЛЯ Зенон, 1919, *Словник чужих слів*, Українська накладня, Київ–Ляйпціг. / KUZELIA Zenon, 1919, *Slovník chuzhykh sliv*, Ukrainska nakladnia, Kyiv–Laipstsig.
- ЛЕВЧЕНКО Михайль, 1874, *Опыт русско-украинскаго словаря*, типографія Губернскаго управління, Кієвъ. / LEVCHENKO Mikhail, 1874, *Opyt russko-ukrainskago slovaria*, tipografiia Gubernskago upravleniia, Kiev.
- МАКСИМОВИЧ Іван, 1991, *Лексикон латинсько-слов'янський 1718–1724*, частина I–II, Український католицький університет ім. Св. Климента Папи, Рим. / МАКСИМОВИЧ Ivan, 1991, *Leksykon latynsko-slovianskyi 1718–1724*, chastyna I–II, Ukrainskyi katolytskyi universytet im. Sv. Klyumenta Papu, Rum.
- МЕЛЬНИЧУК Олександр, 1952, *Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району, Одеської області)*, в: *Лексикографічний бюлетень*, випуск II, видавництво АН УРСР, Київ, с. 67–98. / MELNYCHUK Oleksandr, 1952, *Slovník spetsyfichnoi leksyky hovirky sela Pysarivky (Kodymskoho raionu Odeskoï oblasti)*, v: *Leksykohrafichnyi biuletén*, vyprusk II, vydavnytstvo AN URSSR, Kyiv, s. 67–98.
- МОСКАЛЕНКО Артем, 1958, *Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*, видавництво Одеського педагогічного інституту, Одеса.

- / MOSKALENKO Artem, 1958, *Slovník dialektizmiv ukrainskykh hovirok Odeskoi oblasti*, vydavnytstvo Odeskoho pedahohichnoho instytutu, Odesa.
- НЕДІЛЬСКИЙ Софрон, ЖЕЛЕХОВСКИЙ Евгений, 1886, *Малоруско-німецкий словарь*, т. 2, друкарня товариства ім. Шевченка, Львів. / NEDILSKYI Sofron, ZHELEKHOVSKYI Yevhenyj, 1886, *Malorusko-nimetskyi slovar*, t. 2, drukarnia tovarystva im. Shevchenka, Lviv.
- НОМИС Матвій, 1864, *Українські приказки, прислів'я и таке инше*, друкарні Тиблена и комп. и Куліша, С.-Петербург. / НОМУС Matvii, 1864, *Ukrainski prykazky, pryslivia y take unshe*, drukarni Tyblena y komp. y Kulisha, S.-Peterburg.
- ОНИШКЕВИЧ Михайло, 1984, *Словник бойківських говірок*, частина II, Наукова думка, Київ. / ОНЫШКЕВИЧ Mykhailo, 1984, *Slovník boikivskykh hovirok*, chastyna II, Naukova dumka, Kyiv.
- ПИРТЕЙ Петро, 2004, *Короткий словник лемківських говірок*, упоряд. і підгот. до друку Є.Д. Турчин, Сіверсія МВ, Івано-Франківськ. / ПИРТЕЙ Petro, 2004, *Korotkyi slovník lemківskykh hovirok*, uporiad. i pidhot. do druku Y.D. Turchyn, Siversiia MV, Ivano-Frankivsk.
- ПІПАШ Юрій, ГАЛАС Борис, 2005, *Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області)*, Ужгородський національний університет, Ужгород. / ПІПАШ Yurii, HALAS Bogys, 2005, *Materialy do slovníka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti)*, Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet, Uzhhorod.
- СВИДНИЦЬКИЙ Анатолій, 1985, *Роман, оповідання, нариси*, Наукова думка, Київ. / SVYDNYTSKYI Anatolii, 1985, *Roman, oprovidannia, narysy*, Naukova dumka, Kyiv.
- СКАЛОЗУБ Олекса, 1933, *Словник чужомовних слів, виразів і приповідок, що вживаються в українській мові*, видавництво «Рекорд», Коломия. / СКАЛОЗУБ Oleksa, 1933, *Slovník chuzhotovnykh sliv, vyraziv i pryprovidok, shcho vzhuvaiutsia v ukrainskii movi*, vydavnytstvo «Rekord», Kolomyia.
- СЛАВИНЕЦЬКИЙ Єпіфаній, 1973, *Лексиконъ латинский*, в: «Лексикон латинський» Є. Славинецького, «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського, підгот. до вид. В. Німчук, Наукова думка, Київ, с. 59–420. / SLAVYNETSKYI Yepifanii, 1973, *Leksikon latynskyyi*, v: «Leksykon latynskyyi» Y. Slavynetskooho, «Leksykon sloveno-latynskyyi» Y. Slavynetskooho ta A. Koretskooho-Satanovskoho, pidhot. do vyd. V. Nimchuk, Naukova dumka, Kyiv, s. 59–420.
- ТИМЧЕНКО Євген, 2003, *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.*, підгот. до вид. В.В. Німчук та Г.І. Лиса, т. 2, Наукова думка, Київ. / ТИМЧЕНКО Yevhen, 2003, *Materialy do slovníka*

- pysemnoi ta knyzhnoi movy XV–XVIII st.*, pidhot. do vyd. V.V. Nimchuk ta H.I. Lysa, t. 2, Naukova dumka, Kyiv.
- ТКАЧЕНКО Петр, 2008, *Кубанский говор, Опыт авторского словаря*, Традиция, Краснодар. / ТКАЧЕНКО Petr, 2008, *Kubanskii govor, Opyt avtorskogo slovaria*, Traditsiia, Krasnodar.
- ТУРЧИН Євгенія, 2011, *Словник села Тулич на Лемківщині*, Українська академія друкарства, Львів. / TURCHYN Yevheniia, 2011, *Slovyk sela Tylycz na Lemkivshchyni*, Ukrainka akademiia drukarstva, Lviv.
- ФРАНКО Іван, 1908, *Галицько-руські народні приповідки*, т. II, випуск II, в: І. Франко, ред., *Етнографічний збірник*, т. XXIV, друкарня Наукового товариства імени Шевченка, Львів. / FRANKO Ivan, 1908, *Halytsko-ruski narodni prypovidky*, t. II, vupusk II, v: I. Franko, red., *Etnohrafichnyi zbirnyk*, т. XXIV, drukarnia Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, Lviv.
- ФРАНКО Іван, 1909, *Галицько-руські народні приповідки*, т. III, випуск I, в: І. Франко, ред., *Етнографічний збірник*, т. XXVII, друкарня Наукового товариства імени Шевченка, Львів. / FRANKO Ivan, 1909, *Halytsko-ruski narodni prypovidky*, т. III, vupusk I, v: I. Franko, red., *Etnohrafichnyi zbirnyk*, т. XXVII, drukarnia Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, Lviv.
- ЧУБИНСКИЙ Павелъ, 1877, *Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русский край*, т. 1, выпускъ 2, типографія В. Безобразова и комп., Петербургъ. / CHUBINSKII Pavel, 1877, *Trudy etnograficheskoi statisticheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii krai*, t. 1, vupusk 2, tipografiia V. Bezobrazova i komp., Peterburg.
- ШЕВЕЛЬОВ Юрій, 2002, *Історична фонологія української мови*, Акта, Харків. / SNEVELOV Yurii, 2002, *Istorychna fonolohiia ukrainської movy*, Akta, Kharkiv.
- ШЕВЧЕНКО Тарас, 1989, *Повне зібрання творів у дванадцяти томах*, т. 1, Наукова думка, Київ. / SHEVCHENKO Taras, 1989, *Povne zibrannia tvoriv u dvadnadsiaty tomakh*, t. 1, Naukova dumka, Kyiv.
- ШЕЙКОВСКИЙ Каленик, 1883, *Опыт южно-русского словаря*, т. V, выпуск 1, типографія Э. Лиснеръ и Ю. Романъ, Москва. / SHEIKOVSKII Kalenik, 1883, *Opyt yuzhnorusskogo slovaria*, t. V, vupusk 1, tipografiia E. Lissner i J. Roman, Moskva.
- ШИРОЦЬКИЙ Кость, 1996, *Словарець бурсацького говору*, підгот. до друку Й. Дзєндзелівського, в: *Збірник Харківського історико-філологічного товариства, Нова серія*, т. 6, Майдан, Харків, с. 181–206. / SHYROTSKYI Kost, 1996, *Slovars'kyi bursatskoho hovoru*, pidhot. do druku Y. Dzendzelivskoho, v: *Zbirnyk Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva, Nova seriia*, т. 6, Maidan, Kharkiv, s. 181–206.

- ADALBERG Samuel, 1880–1894, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*, druk Emila Skińskiego, Warszawa.
- BAŃKOWSKI Andrzej, 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- BRÜCKNER Aleksander, 1985, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- СНАПИІ Gregorii, 1621, *Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae e Graece...*, Typis Francisci Caesarii, Cracoviae.
- СНАПИІ Gregorii, 1626, *Thesauri polono-latino-graeci...*, Tomus secundus, Latino-polonicus..., Typis Francisci Caesarii, Cracoviae.
- KARŁOWICZ Jan, 1907, *Słownik gwar polskich*, t. V, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- KOLBERG Oskar, 1875, *Lud, Krakowskie*, cz. 4, drukarnia Ludwika Gumplowicza, Kraków.
- KREMER Aleksander, 1863, *Słowniczek prowincjonalizmów podolskich ułożony w Kamieńcu Podolskim w r. 1863*, w: *Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, t. XVIII, 1870, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 178–259.
- PARYLAK Piotr, 1877, *Prowincjonalizmy mowy Polskiej w Drohobyczu i jego okolicach zestawione i porównane z językiem ruskim, staropolskim i narzeczem kaszubskim*, w: *Zbiór wiadomości do Antropologii Krajowej*, t. I, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 57–79.

